

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВОСУДДЯ

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій Станіславович - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-2432-5286

УДК [351.75:324:342.9](477)

DOI 10.32782/EP.2022.3.11

У статті на підставі комплексного системного аналізу розглядається теоретичні засади кримінально-правової охорони правосуддя. У дослідженні використано формально-юридичний та порівняльно-правовий методи дослідження правових явищ. Систему заходів попередження кримінальних правопорушень, скоєних щодо осіб, які здійснюють правосуддя у цей час - не ефективна, що зумовлює актуальність дослідження. Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку зі скоєнням кримінальних правопорушень щодо осіб, які здійснюють правосуддя. Предметом є норми кримінального законодавства. Відзначено, що є об'єктивна необхідність у кримінально-правовій охороні осіб, які беруть участь у правосудді від скоєння щодо них кримінальних правопорушень, що реалізує мету, яку поставлено перед кримінальним законом, утримання громадян від скоєння подібних злочинів, а також у попередженні таких кримінальних діянь. Зазначено, що посягання на правосуддя, підривають не лише його основи, а й основи держави, її цілісність та непорушність. У зв'язку з чим, важливе значення набуває кримінально-правова охорона правосуддя. Підвищення якості кримінально-правової охорони правосуддя сприяє підвищенню ефективності роботи також і правоохоронної системи. Розглянуто наукові підходи до визначення понять «судочинство», «правосуддя», «інтереси» в контексті теми дослідження. Охарактеризовано поняття «кри-

мінально-правова охорона» у площині чинного кримінального законодавства, діяльність органів досудового розслідування, органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та інших учасників судочинства. Запропоновано зміни до чинного законодавства.

Ключові слова: суд, судочинство, правосуддя, законна діяльність, судоустрій, органи досудового розслідування, кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми

Конституція України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Основне завдання щодо захисту права і свободи людини та громадянина належить правосуддю. Правосуддя здійснюється виключно судом і ґрунтується на системі принципів, які забезпечують нормальну діяльність. Ніхто не має права втручатися у діяльність осіб, які здійснюють правосуддя або досудове розслідування, а тим більше зазіхати на їхнє життя, здоров'я, власність, оскільки це підриває не лише основи правосуддя, а й основи державної влади загалом.

У зв'язку з цією обставиною є об'єктивна необхідність у кримінально-правовій охороні названої категорії осіб від скоєння щодо них насильницьких злочинів, що, у свою чергу, реалізує цілі, що стоять перед кримінальним законом, утримання громадян від вчинення подібних правопорушень, а також у попередженні таких кримінальних діянь загальносоціальними та спеціально-кримінологічними заходами.

Аналіз дослідження проблеми

Кримінально-правовій охороні правосуддя присвячена значна кількість наукових робіт, серед яких праці: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, А. В. Воронцов, В. К. Гришук, С. Є. Дідик, Є. М. Єднак, Ю. В. Калініченко, О. М. Литвинов, Р. І. Мельник, В. В. Налуцишин, В. Л. Ортинський, О. Б. Харченко, Л. В. Чернозуб, В. В. Шаблистий, І. С. Яковець, та інших учених. Проте зараз констатувати достатню доктринальну розробленість теми дослідження не представляється можливим. Наявні в кримінально-правовій доктрині підходи не дозволяють створити цілісну, несуперечливу концепцію насильницьких злочинів, скоєних щодо осіб, які здійснюють правосуддя та їх попередження.

Мета статті – дослідження теоретичних засад кримінально-правової охорони правосуддя.

Виклад основного матеріалу

Правосуддя має широкий комплекс завдань, від ефективного вирішення яких залежить фактичний стан законності та правопорядку, забезпечення цілісності держави. Основне завдання правосуддя полягає в захисті найвищої цінності – людини, її прав і свобод, прав і свобод юридичних осіб, інтересів суспільства та держави, забезпеченні належного правового режиму.

Для вирішення цього завдання необхідно нормальне функціонування правосуддя, без будь-яких втручань у відправленні. Тому правосуддя потребує державної охорони, зокрема, кримінально-правовими засобами. Складність визначення терміна «правосуддя» у тому, що законодавчо дефініція не

представлена. У національній правовій доктрині це питання дискусійне.

Термін «правосуддя» означає «суд, юстицію, судову діяльність держави, судове провадження». Конституційний Суд України зазначає, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [1]. У міру осмислення сутності терміна, що розглядається, вченими були сформульовані та запропоновані різні дефініції. Позиції дослідників відрізняються, суперечачи одна одній, інколи є різними гранями досліджуваного правового явища.

Одні, ґрунтуючи свою позицію на конституційних положеннях, відносять правосуддя до форми здійснення судової влади. Подібне судження можна зустріти у багатьох наукових розробках джерелах [2; 3]. Інші вважають, що правосуддя необхідно зводити до самостійного та незалежного виду державної діяльності.

Під правосуддям розуміють один з різновидів «послуг», що надаються державою; правовий зміст судової влади; вимога праведного та справедливого вирішення судами спорів. У свідомості суспільства термін «правосуддя» сприймається як заснована на чинному законодавстві діяльність суддів.

Неоднозначно вирішується питання, чи входить у зміст досліджуваного терміна категорія «справедливість». Справедливість, як загальна моральна санкція спільного життя людей, виступає невід'ємною частиною правосуддя, бо саме суд при винесенні вироку, рішення чи іншого судового акта має керуватися поряд із принципом законності також принципом справедливості.

Правосуддя здійснюється судом, усе інше суперечить Основному закону держави – Конституції України, яка наділяє громадян правом на участь у здійсненні правосуддя, сутність якого полягає у встановленні балансу між інтересами громадян і держави.

Право на відправлення правосуддя реалізується у виді функціонування інституту присяжних. Формами здійснення правосуддя виступають конституційне, цивільне, господарське, адміністративне та кримінальне судочинство. Ці форми відрізняються ціля-

ми, завданнями, процесуальним порядком, категоріями справ.

У правовій доктрині дискусійним є питання щодо того, чи є формою здійснення правосуддя конституційне судочинство, що породжене позицією, згідно з якою терміном «правосуддя» не охоплюється діяльність Конституційного Суду України. Проте до судової системи України входить Конституційний Суд України [4].

Виключення Конституційного Суду України з правосуддя означало виключення із судової системи держави, бо правосуддя – форма здійснення судової влади. Конституційне судочинство, порівняно з іншими формами здійснення правосуддя, має особливості, властиві лише цьому виду судочинства та дозволяють відрізнити його від цивільного, адміністративного, господарського та кримінального судочинства [5].

Ці особливості випливають із того, що Конституційний Суд України здійснює діяльність з перевірки нормативно-правових актів на предмет відповідності Основному закону держави, який має найвищу юридичну силу в ієрархії нормативно-правових актів. Тому конституційне судочинство є формою здійснення правосуддя.

Здійснення правосуддя ґрунтується на системі принципів, що забезпечують нормальну діяльність. Існує взаємний вплив та взаємне якісне перетворення елементів цієї системи.

Система принципів є єдиним цілим, з якої не можна вилучити жодного елемента, не змінивши якості всього цілого. Системний підхід до явищ, у тому числі правових, дозволяє вирішити завдання об'єктивізації, сприяє утвердженню багатовимірного бачення різних правових явищ.

Ніхто немає права втручатися у здійснення правосуддя, бо це підриває його основи та основи держави, її цілісність. Аналогічний підхід підтримується міжнародним співтовариством.

У зв'язку з викладеним, важливе значення набуває кримінально-правова охорона правосуддя, під якою варто розуміти «режим утримання» осіб від вчинення злочинів, які посягають на правосуддя, під загрозою застосування покарання [6, с. 42]. Криміналь-

но-правова охорона є невід'ємною частиною кримінально-правового забезпечення.

Кримінально-правова охорона правосуддя викликана об'єктивною необхідністю, зокрема, наявною суспільною небезпекою та врегулюванням позитивними галузями права, однак, потрібно з'ясувати, наскільки охорона правосуддя як об'єкта кримінально-правової охорони відповідає правовим реаліям кримінального закону, а саме змісту розділу XVIII Кримінального кодексу України [7].

Необхідність кримінально-правової охорони правосуддя обумовлюється значною кількістю злочинів, що посягають на правосуддя та завдають йому шкоди або несуть загрозу заподіяння такої шкоди [8].

Офіційна статистика демонструє збільшення досліджуваних злочинних посягань, вона відображає лише незначну частину, оскільки кримінальні правопорушення проти правосуддя, мають високий рівень латентності, пов'язаний з недосконалістю кримінально-правової регламентації правових норм досліджуваних злочинів, що породжує проблеми кваліфікації.

Правосуддя, як об'єкт кримінально-правової охорони, має тривалу історію становлення та розвитку. Вперше глава, яка встановлює кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя, з'явилася у Кримінальному кодексі УРСР, прийнятому у 1960 році.

До цього моменту кримінально-правові норми, що ставлять під охорону правосуддя, було розосереджено за кримінальним законом. Принаймні осмислення сутності правосуддя як об'єкта кримінально-правової охорони науковим співтовариством висловлювалися різні позиції.

Одні автори, досліджуючи це питання, правосуддя тлумачать у широкому сенсі.

Проф. О. К. Марін під правосуддям, як об'єктом кримінально-правової охорони, розуміє діяльність суду, діяльність інших осіб та органів, які сприяють суду під час розгляду та вирішення справ, у вигляді винесення актів [9, с. 221-222]. Подібне судження можна зустріти в інших джерелах, у яких правосуддя досліджується в широкому сенсі.

Інші вважають, що термін «правосуддя» не можна трактувати розширено та зводити до широкого змісту за рахунок включення не лише діяльності суду, а й діяльність інших суб'єктів (органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатів, органів примусового виконання судових рішень). Це суперечить конституційним постулатам, саме тому, що правосуддя здійснюється тільки судом.

Учені, які розділяють цю позицію, пропонують як об'єкт кримінально-правової охорони виділяти не правосуддя, як зазначено законодавцем, а складне соціально-правове явище – судову владу; сферу судочинства; процесуальну діяльність органів досудового розслідування та органів, покликаних виконувати вироки та інші судові акти.

Суб'єктами здійснення правосуддя виступають виключно суди, що входять до судової влади. Здійснюючи правосуддя як носії владних повноважень, суди діють на основі законів, що регламентують їх діяльність. Займаючи особливе становище в державному механізмі, що визначається специфікою умов і порядку діяльності, особливостями виконуваних функцій, суди не входять в іншу систему державних органів [10].

Органи досудового розслідування, органи примусового виконання судових рішень відносяться до виконавчої влади.

Варто зазначити, що термін «правосуддя» та термін «судова влада» співвідносяться як приватне та загальне, бо термін «судова влада» включає не лише правосуддя, як одну з важливих функцій, а й інші функції, які виступають сутнісним виразом функціональної спрямованості судової влади та визначення її компетентності.

Наприклад, до однієї з таких функцій належить функція судового контролю, що здійснюється судом за досудовим розслідуванням, примусовим виконанням судових рішень чи іншого судового акта.

Ряд учених як об'єкт кримінально-правової охорони пропонують розглядати сферу судочинства. Термін «сфера» означає межі, межі розповсюдження, середовище; галузь; водночас термін «судочинство» означає розгляд справ у суді. У цьому контексті,

судочинство представляє певний простір, що містить різні суспільні відносини, які виникають під час розгляду справ у суді. Термін «судочинство» не тотожний терміну «правосуддя», хоча нерідко науковим співтовариством ці терміни ототожнюються.

З позиції діалектики правосуддя – зміст, а судочинство – форма. На нашу думку, термін «судочинство» ширше, ніж термін «правосуддя», оскільки включає, в окремих випадках, досудові стадії. У цьому контексті, об'єкт кримінально-правової охорони (як у випадку з правосуддям) менший, ніж фактичний зміст об'єкта кримінально-правової охорони, який має місце в розділі XVIII КК України.

Процесуальну діяльність органів досудового розслідування, органів, покликаних виконувати судові рішення, органів і установ виконання покарань, здійснюють уповноважені законодавцем особи, зокрема, слідчий, керівник слідчого органу, дів'яч, начальник органу дів'ячання, державні та приватні виконавці та інші. Експерти та фахівці виступають суб'єктами, які сприяють здійсненню вищезгаданими особами діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, виконання судових рішень, надають допомогу судам у здійсненні правосуддя.

Однак, без нормальної діяльності органів досудового розслідування, органів прокуратури, органів примусового виконання судових рішень, адвоката, експерта, спеціаліста, здійснення правосуддя є неможливим, оскільки вони виступають частиною єдиного механізму та сприяють його здійсненню.

Зокрема, органи та особи, які здійснюють примусове виконання рішень, забезпечують досягнення мети юрисдикційної діяльності, захист і відновлення порушених прав і свобод.

Виходячи з викладеного, доцільно говорити не про правосуддя як про форму здійснення судової влади, а про інтереси правосуддя. У кримінально-правовій доктрині неодноразово висловлювалася позиція про суперечливу думку вчених, які вважають, що об'єкт кримінально-правової охорони, який міститься в розділі XVIII КК України, – це інтереси правосуддя.

Як зазначає В. Я. Тацій, вказувати в об'єкті кримінально-правової охорони на інтерес доцільно не у всіх випадках, а лише у тих, коли законодавцем як об'єкт кримінально-правової охорони встановлено суспільні відносини (певні блага), які приховані від безпосереднього сприйняття конкретної людини, суспільства чи держави [10, с. 77].

Як об'єкт кримінально-правової охорони, доцільно розглядати інтереси правосуддя. Термін «інтерес» означає особливу увагу, потребу; причину дій, що лежить в основі мотивів, ідей. Правосуддя – діяльність, здійснювана судом, яке інтереси надають здійснюваній діяльності цілеспрямований характер, забезпечують ефективність у досягненні сучасних цілей, завдань і потреб.

Інтересами правосуддя виступає захист права і свободи людини та громадянина, юридичної особи, суспільства та держави у виді своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи, притягнення винних осіб до кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності.

Без діяльності органів досудового розслідування, органів прокуратури України, органів та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, досягнення інтересів правосуддя було б неможливим.

Виходячи з цього, необхідно констатувати, що зазіхання на слідчих, осіб, які здійснюють дізнання, що не дозволяє досягти захисту прав і свободи людини та громадянина, юридичної особи, суспільства та держави, об'єктом кримінально-правової охорони буде не правосуддя як діяльність, а інтереси правосуддя.

Існує небезпека, що на слідчого, дізнавача, у процесі розслідування кримінальної справи може бути вплив (втручання, посягання, насильницькі дії) з метою перешкодження законній діяльності – правильному розслідуванню кримінальної справи (як відомо, формування обвинувачення є винятково прерогативою органів досудового розслідування, а суд здійснює правосуддя лише щодо конкретного підсудного та за висунутим обвинуваченням).

Вплив на осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, забезпечують досягнення мети юрисдикційної діяльності, віднов-

люють і захищають порушені права та свободи людини та громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави, підривають інтереси правосуддя.

Проте, кримінально-правова охорона лише правосуддя як діяльності суду не відображає повною мірою фактичному змісту того об'єкта, що існує у розділі XVIII Кримінального кодексу України. Виходячи з цього, назву розділу XVIII Кримінального кодексу України необхідно сформулювати як «Кримінальні правопорушення проти інтересів правосуддя».

Висновки

Правосуддя має важливе значення, оскільки здійснює захист прав і свободи людини та громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави. Зазіхання на правосуддя підриває його основи, основи держави, державну цілісність і непорушність, у зв'язку з чим важливе значення набуває кримінально-правова його охорона.

Родовим об'єктом зазіхання на особу в контексті кримінальних правопорушень, передбачених у розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» Кримінального кодексу України, яка здійснює правосуддя чи досудове розслідування, виступають інтереси державної влади; видовим об'єктом – інтереси правосуддя; безпосереднім об'єктом – інтереси конкретного органу правосуддя, інтереси конкретних правоохоронних органів; додатковим об'єктом – щодо конкретної особи, яка здійснює правосуддя чи досудове розслідування (втручання в діяльність судових органів, погроза або насильство, умисне знищення або пошкодження майна, посягання на життя у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя).

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окре-

мих постанов слідчого і прокурора). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.

2. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.08. Харків, 2021. 42 с.

3. Ахмедов В. А. Протидія злочинам проти правосуддя за кримінальним законодавством Азербайджанської Республіки та України дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.08. Київ, 2021. 450 с.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>

5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>

6. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.08. Харків, 2018. 610 с.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Єсімов С.С., Ковалів М.В., Гудима В.В., Приведа А.В., Хмиз М. В. Адміністративно-правовий статус судді. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2021.- № 3. С. 101-107. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16267806653277.pdf>

9. Марін О. Родовий об'єкт та система кримінальних правопорушень проти правосуддя в результаті конституційної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021.- № 1. С. 220-226.

10. Єсімов С.С., Коновалова Е.Т. Види юридичної відповідальності за неповагу до суду і судді за законодавством України. *Міжнародний науковий електронний журнал Л'ОГОС.ONLINE*. 2020. №5. URL: <https://www.ukrflogos.in.ua/10.11232-2663-4139.05.09.html>

11. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков: Вища школа, 1988. 198 с.

References

1. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) polozhen' chastyny tret'oyi statti 120, chastyny shostoyi statti 234, chastyny tret'oyi statti 236 Kryminal'no-protsesual'noho kodeksu Ukrayiny (sprava pro roz'hlyad sudom okremykh postanov slidchoho i prokurora). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>

2. Palyukh L.M. Kryminal'na vidpovidal'nist' za kryminal'ni pravoporushennya proty pravosuddya: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets.: 12.00.08. Kharkiv, 2021. 42 s.

3. Akhmedov V. A. Protidiya zlochynam proty pravosuddya za kryminal'nym zakonodavstvom Azerbaydzhans'koyi Respubliky ta Ukrayiny dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets.: 12.00.08. Kyiv, 2021. 450 s.

4. Pro sudoustriy i status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>

5. Pro Konstytutsiynyy Sud Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.07.2017 r. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>

6. Shepit'ko M. V. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya systemy protydyi zlochynam u sferi pravosuddya: dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets.: 12.00.08. Kharkiv, 2018. 610 s.

7. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Yesimov S.S., Kovaliv M.V., Hudyma V.V., Pryveda A.V., Khmyz M. V. Administratyvno-pravovyy status suddi. Publichne administruvannya ta natsional'na bezpeka. 2021. № 3. S. 101-107. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16267806653277.pdf>

9. Marin O. Rodovyy ob'yekt ta systema kryminal'nykh pravoporushen' proty pravosuddya v rezul'tati konstytutsiynoyi reformy. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2021. № 1. S. 220-226.10. Yesimov S.S., Konovalova E.T. Vydy yurydychnoyi

vidpovidal'nosti za nepovahu do sudu i suddi za zakonodavstvom Ukrainy. Mizhnarodnyy naukovyy elektronnyy zhurnal LÓHOS. ONLINE. 2020. № 5. URL. <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.05.09.html>

11. Tatsyy V.YA. Ob'ekt y predmet prestuplenyya v sovet'skom uholovnom prave. Khar'kov: Vyshcha shkola, 1988. 198 s.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF JUSTICE

The article considers the theoretical foundations of criminal law protection of justice because of a comprehensive system analysis. The study used formal-legal and comparative-legal methods of research of legal phenomena. The system of measures to prevent criminal offenses committed against persons who administer justice is currently ineffective, which determines the relevance of the study. The object of the study is a set of public relations that arise in connection with the commission of criminal offenses against persons who administer justice.

The subject is the rules of criminal law. It is noted that there is an objective need for criminal protection of persons involved in justice from committing criminal offenses against them, which achieves the goal of criminal law, deterring citizens from committing such crimes, as well as in preventing such criminal offenses. Deeds. It is noted that encroachments on justice undermine not only its foundations, but also the foundations of the state, its integrity and inviolability. In this regard, the criminal law protection of justice is important. Improving the quality of criminal law protection of justice contributes to improving the efficiency of the law enforcement system. Scientific approaches to the definition of “justice”, “justice”, “interests” in the context of the research topic are considered. The concept of “criminal law protection” in relation to current criminal law, the activities of pre-trial investigation bodies, bodies and persons enforcing court decisions and decisions of other bodies, other bodies and persons involved in justice, prosecutors are described. Amendments to the current legislation are proposed.

Key words: court, court proceedings, justice, legal activity, judicial system, pre-trial investigation bodies, criminal offenses.